

The article is devoted to the problems of criminological and criminal law characteristics of the special subject of one of the most widespread kinds of social deviance – violence against women. The notion of family aggressor is given, the classification of such subjects is done, the determinants of the family aggression against women are explored, the changes to the Criminal Code of Ukraine are offered.

Keywords: family aggressor, violence against women, special subject of a crime.

А.В. Кучера

старший викладач кафедри
кримінального права, процесу та
криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПОМИЛКИ У ПРАВІ: ПОМИЛКИ, ЯКІ ДОПУСКАЮТЬ ОСОБИ ПРИ ВЧИНЕННІ ПОСЯГАНЬ

У кримінально-правовій літературі є різноманітні визначення помилки. Одні вчені розуміють під помилкою хибне уявлення особи стосовно фактичних та юридичних ознак вчиненого [1, с.105-106], інші трактують її як неправильне уявлення особи про фактичні та юридичні ознаки та властивості вчиненого діяння та його наслідків [2, с.233], треті визначають її як неправильну оцінку особою своєї власної поведінки, на думку четвертих помилка це «заблуждение лица относительно объективных и субъективных признаков общественно опасного деяния, которые характеризуют это деяние как преступление» [3, с.20].

Враховуючи зазначене, метою нашого дослідження й буде визначення поняття помилки у праві (помилки, які допускають особи при вчиненні посягань) та її видів.

Під помилкою особи А.І Рарог розуміє «...заблуждение лишь относительно фактических обстоятельств, определяющих характер и степень общественной опасности совершенного деяния, либо относительно юридической характеристики деяния» [4, с.194]. Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько вважають, що помилка у

кримінальному праві – це неправильне уявлення особи про дійсний юридичний чи фактичний характер вчиненого діяння і його наслідки. Характер помилки може значно вплинути на правильне встановлення дійсного змісту суб'єктивної сторони складу злочину, а також на вирішення питання про правову оцінку вчиненого [5, с.256].

Аналіз юридичної літератури показує, що при визначенні помилки юристи використовують різні понятійні категорії. Вчений, котрий вивів дефініцію помилки взагалі (в цілому), часто при визначенні того чи іншого виду помилки відходить від свого ж загального поняття помилки. Так, наприклад, А.І. Рарог юридичну помилку визначає як неправильну оцінку юридичної суті чи юридичних наслідків вчиненого діяння. У той же час фактична помилка це неправильне уявлення особи про фактичні обставини.

Більш послідовний у своїх визначеннях як помилки в цілому, так і її видів А.В. Наумов. У всіх випадках помилка у А.В.Наумова розкривається через зворот – неправильне уявлення [2, с.233-234].

Таке досить довільне поводження з поняттям помилки у кримінальному праві обумовлене тим, що йому, як філософському поняттю, не приділено достатньої уваги у філософській літературі.

При вчиненні соціально-значущих дій особа співвідносить конкретні обставини справи із наявними у нього знаннями про подібні обставини, зі своїми навичками та досвідом. У процесі співвідношення відбувається так би мовити вторинне відображення дійсності, вторинне її пізнання. Помилка, хибна думка особи у подібних ситуаціях свідчить про неправильне, викривлене відображення об'єктивної дійсності у психіці особи. Отже, помилка при вчиненні злочину є помилкою не науково-практичного характеру у процесі первинного пізнання дійсності, а помилка психологічного характеру у процесі вторинного пізнання, відображення цієї дійсності.

З урахуванням викладеного, можна констатувати, що під помилкою у кримінальному праві слід розуміти помилку особи стосовно характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння і його кримінальної протиправності.

Аналіз юридичної літератури показує, що існує багато класифікацій

помилки. При цьому в основу класифікації кладуть різні ознаки. Можна, наприклад, класифікувати за джерелом їх виникнення на помилки, обумовлені: а) зовнішніми, об'єктивними та б) внутрішніми, суб'єктивними факторами [6, с.48].

В.Ф. Кириченко виділив помилку внаслідок неправильного сприйняття та неправильного завершення [7, с.17].

Н.С. Таганцев вважав, що за цією підставою слід розрізняти помилку у поведінці та помилку у силу неправильного уявлення [6, с.14].

З урахуванням рівня відображення дійсності у процесі здійснення соціально – значимих дій можна виділити помилку на рівні чуттєвого та раціонального відображення реальності.

У працях Н.С. Таганцева виділяються помилки пробачливі та непробачливі, випадкові, фактичні та юридичні. За своїм змістом Н.С. Таганцев виділяв помилку, котра відноситься до діяння та його наслідків, і помилку у мотивах, як основі діяльності [6, с.15].

П.П. Пусторословим, окрім фактичної та юридичної помилки, виділялись помилки у особі та предметі. Н.Д. Сергієвський виділяв помилку у плані і помилку у виконанні [6, с.15].

В.Ф.Кириченко виділяв хибне уявлення стосовно:

- суспільної небезпечності діяння;
- обставин, котрі є елементами складу злочину;
- юридичних фактів чи юридичну помилку (помилку у праві) [7, с.18].

П.С.Дагель класифікував помилки за наступними критеріями :

- за предметом – помилка юридична та фактична ;
- за причинами виникнення – помилка пробачлива та не пробачлива;
- за своїм змістом – помилка істотна та неістотна;
- помилка винна та невинна [8, с.16].

Загалом у теорії кримінального права виділяють два види помилок : юридичну та фактичну.

Фактична помилка у кримінальному праві – це неправильне уявлення особи про об'єктивні ознаки вчиненого злочину, тобто фактичні обставини вчиненого діяння.

Юридична помилка в кримінальному праві – це неправильне уявлення особи про правову сутність або правові наслідки вчиненого діяння. Помиляється не суб'єкт офіційної кваліфікації (дізнавач, слідчий, прокурор або суддя), а саме винна особа, що скоїла певне діяння.

Юридичну помилку у кримінально-правовій теорії іноді називають «помилкою у праві». Зазвичай, виділяють три види юридичних помилок :

- помилка у злочинності діяння;
- помилка в кваліфікації злочину;
- помилка у виді та розмірі покарання [9, с.165].

Така позиція має право на існування, але вважаємо за доцільне виділити чотири види таких помилок, беручи до уваги те, що помилка в злочинності діяння поділяється на два підвиди, які мають самостійне кримінально-правове значення .

1. Помилка особи в злочинності власного діяння та його можливих наслідків. Особа вважає, що її дії злочинні й тягнуть кримінальну відповідальність, тоді як вони КК не передбачені. Діяння, не передбачене кримінальним законом, не може тягнути кримінальної відповідальності, внаслідок відсутності протиправності як обов'язкової ознаки злочину.

Тож при такій помилці особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

2. Помилка особи в не злочинності власного діяння та його можливих наслідків. Така помилка наявна, коли особа думає, що вчинене нею діяння не тягне кримінальної відповідальності, але КК України відносить таке діяння до злочинів. Відповідно до ст.68 Конституції України, «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності», в нашій ситуації це правило можна перефразувати «незнання положень кримінального законодавства не звільняє особу від кримінальної відповідальності».

Але можливі ситуації, коли особа, що порушила кримінально-правову заборону, не тільки не знала про неї, але й не могла знати в тих умовах, у яких вона перебувала на момент порушення цієї заборони (скажімо, була у закордонному відрядженні чи була важко хворою). У таких випадках кримінальна відповідальність повинна виключатися унаслідок відсутності вини.

3. *Помилка винної особи в кваліфікації вчиненого злочину.* Така помилка особи, зазвичай, не впливає на кваліфікацію і тягне кримінальну відповідальність особи.

4. *Помилка у виді чи розмірі покарання.* Така помилка не впливає на відповідальність, тому що вид і розмір покарання перебувають за межами суб'єктивної сторони.

Отже, юридична помилка особи, що вчинила злочин, зазвичай (окрім помилки особи у злочинності діяння), не впливає на кримінальну відповідальність, тобто ні на кваліфікацію, ні на розмір і вид визначеного судом покарання [10, с.40-42].

Що ж стосується правил кваліфікації деяких видів фактичної помилки, то слід зазначити, що у теорії кримінального права, переважно, виділяють такі види фактичних помилок: помилка в ознаках об'єкта злочину (помилка в суспільних відносинах, помилка в предметі злочину, помилка в потерпілому від злочину); помилка в ознаках об'єктивної сторони злочину (помилка в засобах вчинення злочину, помилка в розвитку причинного зв'язку, помилка в суспільно небезпечних наслідках, помилка при «відхиленні в дії»).

Пропонується класифікація помилки в об'єкті на такі види:

- помилка в суспільних відносинах, тобто безпосередньо в об'єкті злочину;
- помилка в предметі злочину;
- помилка в потерпілому від злочину.

Така класифікація впливає з конструкції об'єкта злочину як елемента складу злочину. Усі ці види помилок пов'язані між собою. А тому цілком імовірним є варіанти, коли помилка в суспільних відносинах і помилка в предметі злочину чи помилка в потерпілому збігаються.

Помилка в суспільних відносинах, тобто безпосередньо в об'єктові злочину, поділяється, на думку М.Й. Коржанського, на помилку в родовому, видовому та безпосередньому об'єктах [12, с. 88-89]. Вважаємо, що цю класифікацію можна взяти за основу, але при цьому варто виключити помилку у видовому об'єктові, зважаючи на спірність цього об'єкта в теорії кримінального права.

При помилці в родовому об'єктові скоєне може кваліфікуватися як

замах на заподіяння шкоди об'єктові стосовно якого був спрямований умисел. Якщо ж обстановка вчинення злочину не давала можливості визначити родову приналежність об'єкта посягання, то скоєне кваліфікується як закінчений злочин – посягання на той об'єкт, якому фактично заподіяно шкоду [12, с.88-89].

Якщо виникає помилка в потерпілому як різновид помилки в родовому об'єктові, скоєне кваліфікується за сукупністю злочинів: як замах на заподіяння шкоди об'єктові, стосовно якого був спрямований злочин, та закінчений злочин – посягання на той об'єкт, якому фактично заподіяно шкоду.

Помилка в безпосередньому об'єктові поділяється на два підвиди:

а) помилка в основному безпосередньому об'єктові. Така помилка на кваліфікацію не впливає;

б) помилка в додатковому безпосередньому об'єктові, може мати місце коли особа, завдаючи шкоди основному безпосередньому об'єктові, бажає завдати шкоди обов'язковому додатковому об'єкту, але фактично завдає шкоду факультативному додатковому об'єктові. В таких випадках необхідно керуватися правилами кваліфікації конкуренції кримінально-правових норм або множинності злочинів.

Помилка в предметі злочину поділяється на такі види :

а) помилка в предметі в межах однорідного посягання. Така помилка на кваліфікацію не впливає;

б) помилка в предметі в межах різнорідного посягання. В таких випадках дії особи слід кваліфікувати як замах на злочин, який прагнула вчинити особа;

в) помилка в посяганні на відсутній предмет. В цьому випадку дії кваліфікуються як замах на злочин, який прагнула вчинити особа.

Одним із видів помилки є помилка в особі потерпілого. Така помилка полягає в тому, що суб'єкт, бажаючи заподіяти шкоду одній особі, у результаті помилки заподіює шкоду іншій особі. Така помилка не впливає на кваліфікацію, тому що не стосується обставин, які були ознаками складу злочину. В цьому випадку винний повністю реалізовує свій умисел, щодо наслідків діяння.

Однак у деяких випадках помилка в особі потерпілого водночас

виявляється і помилкою в родовому об'єкті. Вчинене в таких випадках слід кваліфікувати за спрямованістю умислу як замах на злочин, який мав намір вчинити винний та закінчений злочин, який він фактично вчинив. З такою позицією в теорії кримінального права погоджуються не всі. Так, Н. Семернева вважає, що такі дії слід кваліфікувати лише як замах на злочин і додаткової кваліфікації не потрібно [11, с.208]. Аналогічного положення дотримується професор М. Коржанський, котрий вважає, якщо допущено помилку в родовому об'єкті посягання, злочин кваліфікується як замах на заподіяння шкоди тому об'єктові, який охоплювався умислом винної особи [12,с.88]. Йому видається неприйнятною позиція Л. Андрєєвої, яка пропонує такі дії кваліфікувати за сукупністю злочинів. Відповідь на запитання: «Якої позиції слід дотримуватися?», можна знайти в попередніх працях М. Коржанського, в яких він зазначає, що винна особа, помиляючись, не бере до уваги особливих ознак потерпілого, тож її діяння слід кваліфікувати за загальною нормою [12, с.91]. Тож мається на увазі дещо інша ситуація: винна особа вбиває, наприклад, працівника правоохоронного органу, не усвідомлюючи, що особа має такий статус, тобто її дії охоплюються лише ч.1 ст. 115 КК України.

Отже, якщо виникає помилка в потерпілому як різновид помилки в родовому об'єкті, дії винної особи слід кваліфікувати за спрямованістю умислу як замах на злочин, який особа прагнула вчинити, та як закінчений злочин, що його особа насправді вчинила.

Так само вирішується питання й у випадках, коли посягання зумовлене певним станом потерпілого, наприклад, вагітністю, безпорадним станом тощо (які винна особа усвідомлює), якщо визначення цієї обставини впливає на кваліфікацію.

Також в теорії та практиці кримінального права проблемним є питання кваліфікації *замаху з непридатними засобами*.

Замах з непридатними засобами (може бути як закінченим, так і не закінченим) наявний тоді, коли винний застосовує помилково або через незнання такі засоби, за допомогою яких через їхні об'єктивні властивості неможливо вчинити злочинне діяння. При цьому засоби можуть бути як абсолютно, так і відносно непридатними для спричинення шкоди.

Виділяють два підвиди помилок вчинення злочину з непридатними засобами :

1) вчинення злочину з абсолютно непридатними засобами. Такими вважаються засоби, використання яких за будь-яких умов (обставин) не може призвести до закінчення злочину, зокрема, до настання суспільно-небезпечних наслідків. В таких випадках особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності [9, с.181];

2) вчинення злочину з відносно непридатними засобами. Ними є ті засоби, які лише за певних конкретних обставин не можуть призвести до виконання задуманого (наприклад, спроба вчинити вбивство з вогнепальної зброї, що виявилася несправною (зіпсованою)). В таких випадках дії особи слід кваліфікувати як замах на злочин, який вона прагнула вчинити.

Одним із видів помилки є також помилка в розвитку причинного зв'язку. Під такою помилкою слід розуміти неправильне уявлення винної особи про дійсний розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і злочинними наслідками.

Для вирішення питання про вину особи має значення не тільки діяльність правоохоронних органів і суду із з'ясування причинного зв'язку, але й уявлення винної особи про характер причинного зв'язку. Звісно, що при кримінально-правовій оцінці діяння не можна вимагати від суб'єкта кваліфікації повного доведення усвідомлення винною особою причинного зв'язку в усіх аспектах. Достатньо того, що винна особа усвідомлює розвиток причинного зв'язку в загальних рисах. А тому, помилка особи саме в деталях розвитку причинного зв'язку на кваліфікацію не впливає.

Але помилка особи в загальних рисах причинного зв'язку впливає на кваліфікацію злочину (на визначення форми вини, стадії вчинення злочину та відповідальності). Адже помилка в таких загальних рисах причинного зв'язку виключає відповідальність особи за ті бажані чи передбачувані злочинні наслідки, якщо при цьому стається суттєва розбіжність між тим, яким чином повинні були настати наслідки та фактичним розвитком причинного зв'язку. У судовій практиці іноді трапляються помилки при визначенні саме помилки особи в загальних

рисах причинного зв'язку (найчастіше в справах про злочини проти життя та здоров'я особи й у злочинах проти безпеки руху та експлуатації транспорту).

Якщо особа наносить удар ножем потерпілому з метою вбивства, але тільки важко ранить його, а потерпілий помирає внаслідок помилки лікарів під час операції, то така помилка в розвитку причинного зв'язку суттєво впливає на кваліфікацію. Винній особі не можна поставити у вину смерть потерпілого, бо в розвиток причинного зв'язку втрутилися інші обставини, що не залежали від волі винної особи. Такі дії винної особи слід кваліфікувати як замах на вбивство.

Отже, можна виділити такі правила кваліфікації при помилці в розвитку причинного зв'язку:

1) помилка особи в деталях розвитку причинного зв'язку на кваліфікацію не впливає;

2) помилка особи в загальних рисах розвитку причинного зв'язку впливає на кваліфікацію злочину.

Кваліфікація при помилці в суспільно небезпечних наслідках. Така помилка може полягати в помилці щодо кількісної чи якісної характеристики суспільно небезпечних наслідків.

Помилка особи щодо кількісної характеристики наслідків на кваліфікацію вчиненого не впливає, якщо ця помилка не виходить за встановлені законодавцем межі при вчиненні певного злочину.

Якщо особа бажала завдати більш тяжкої шкоди, але збитки, що настали є менш тяжкими, то діяння особи слід розглядати як замах на завдання більш тяжкої шкоди.

Помилка в якісній характеристиці наслідків, тобто помилка в характері шкоди, може полягати:

а) у непередбаченні шкоди, що фактично настала;

б) навпаки, у передбаченні шкоди, яка не настала.

У першому випадку виключається відповідальність за умисний злочин, але можлива відповідальність за необережне заподіяння шкоди, якщо особа повинна та могла його передбачити.

У другому випадку відповідальність може настати за замах на злочин (при наявності прямого умислу).

Кваліфікація посягання при «відхиленні дії» залежить від того, чи на тотожні (рівноцінні) об'єкти було спрямовано злочинне посягання, чи ці об'єкти є різнорідними.

Якщо відповідальність за бажану та реально заподіяну шкоду передбачена однією й тією ж нормою Особливої частини КК, тобто якщо об'єкти збігаються, то скоєне слід кваліфікувати за фактичними наслідками, оскільки закінчений злочин охоплює замах на злочин. Така кваліфікація можлива за умови, що вина щодо « відхиленої дії »також умисна. При цьому ставлення до бажаного наслідку полягає у формі прямого умислу, а до фактичного – у формі непрямого умислу.

У ситуації, коли відповідальність за бажану та реально заподіяну шкоду передбачена різними нормами Особливої частини КК, тобто коли об'єкти посягання не є тотожними, скоєне кваліфікується за сукупністю: як замах на бажаний результат і закінчений фактично виконаний злочин.

Підсумовуючи викладене можемо констатувати, що під помилкою у кримінальному праві слід розуміти помилку особи стосовно характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння і його кримінальної протиправності. Що стосується класифікації помилок, то у теорії кримінального права виділяють два види: фактичну та юридичну помилки. Кожна з них поділяється на певні підвиди та впливає на кваліфікацію.

Література

1. Коптякова Л.И. Понятие ошибок в советском уголовном праве и их классификация. – В кн: Проблемы права, социалистической государственности и социалистического управления. / Л.И.Коптякова. Свердловск: Изд-во Урал. Ун-та, 1978 г. – 350 с.
2. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекцій./ А.В. Наумов. М.:Изд-во БЕК.1996 г.- 560 с.
3. Гилязев Ф.П. Особенности вины и значение ошибки в уголовном праве./ Ф.П. Гилязев. Уфа,1993 г. – 110 с.
4. Рарог А.И. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. / А.И. Рарог. М.: Изд-во Юрист,1996 г.- 575 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник. (Ю.В. Александров, В.І.Антипов, М.В.Володько та ін.). Вид. 3-тє, перероблене та доповнене. / За ред. М.І.Мельника,В.А.Клименка. - К.: Юридична думка, 2004.- 352 с .
6. Якушин В.А.Ошибка и ее уголовно-правовое значение. / В.А. Якушин. Казань, 1988 г.-128с.

7. Кириченко В.Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В.Ф. Кириченко. М., - 96 с.

8. Дагель. П.С. Обстоятельства, исключаящие виновность субъекта и влияющие на форму вины / П.С. Дагель // Советская юстиция. – 1973. – №3. – с.14-15.

9. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. Бажанова М.І., Сташиса В.В., Тація В.Я. – К.-Х.: Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.

10. Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації злочинів як предмет судового реагування: поняття, види та процесуальні способи усунення. /Т.М. Марітчак // Право України. - 2002.- № 10.- с.40-42.

11. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. / М.Й. Коржанський. – К.: Юрінком Інтер, 2001.- 416 с.

12. Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації злочинів. Монографія. / Т.М. Марітчак. – К.: Атіка, 2004. – 118 с.

Анотація

Кучера А.В. Помилки у праві: помилки, які допускають особи при вчиненні посягань. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню поняття помилки у праві (помилки, які допускають особи при вчиненні посягань). Аналіз юридичної літератури показує, що при визначенні помилки юристи використовують різні понятійні категорії. З врахуванням проведеного аналізу автор пропонує поняття помилки у кримінальному праві, наводиться класифікація помилок, розглядаються правила кваліфікації поведінки осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння.

Ключові слова: помилка, помилка у праві, види помилок, кваліфікація діянь при помилці.

Аннотация

Кучера А.В. Ошибки в праве: ошибки, допускаемые лицами при совершении посягательств. – Статья.

Статья посвящена исследованию понятия ошибки в праве (ошибки, которые допускают лица при совершении преступления). Анализ юридической литературы показывает, что при определении ошибки юристы используют разные понятийные категории. С учетом проведенного анализа автор предлагает понятие ошибки в уголовном праве, наводится классификация таких ошибок, рассматриваются правила квалификации поведения лиц, совершивших общественно – опасное деяние.

Ключевые слова : ошибка, ошибка в праве, квалификация деяний при ошибке.

Summary

Kuchera A.V. Mistakes in Law: Mistakes made while committing encroachments. – Article.

This article deals with the study of the notion of mistake in law (mistakes made while committing encroachments). Having made the analysis of the notion of mistake offered by different scientists, the author gives her own definition of mistake in the Criminal Law, provides classification of mistakes, analyses rules of qualification of behavior of persons committed an offence.

Key words: mistake; an error is in a right; qualification of acts is at an error.